

Govor Letnice u odnosu na govor Janjeva

Jozić, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:213153>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Petra Jozić

Govor Letnice u odnosu na govor Janjeva

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Petra Jozić

Matični broj: 0009069532

GOVOR LETNICE U ODNOSU NA GOVOR JANJEVA
ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost i povijest

Mentor: prof. dr. sc. Silvana Vranić

Rijeka, rujan 2017.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK.....	1
2. UVOD	3
3. POVIJESNI KONTEKST.....	5
4. TORLAČKO NARJEČJE.....	10
5. GOVOR JANJEVA	13
6. GOVOR LETNICE.....	19
6.1. Fonološke karakteristike.....	19
6.2. Morfološke i leksičke karakteristike.....	21
7. ZAKLJUČAK	23
8. LITERATURA.....	24
9. PRILOZI	25

1. SAŽETAK

Ovaj završni rad o govoru Letnice i govoru Janjeva govorit će o jezičnim osobitostima dvaju hrvatskih naselja, punktova, na prostoru torlačkoga narječja. Poticaj za odabir teme nastao je na satovima kolegija moje mentorice dr. sc. Silvane Vranić koja svojim entuzijazmom i znanjem dijalektologije hrvatskog jezika u studentima pobuđuje zanimanje za istraživanje ovog dijela filološke problematike.

U uvodu rada kratko se ukazuje na ulogu koju je jezik imao u očuvanju identiteta Letnice i Janjeva te na glavnu ideju rada, prikaz karakteristika janjevačkog i letničkog govora.

Kako bi se što bolje razumio kontekst i uopće važnost ukazivanja na govore Letnice i Janjeva, isprva će biti objašnjen povijesni kontekst dvaju spomenutih naseobina. Naime, oba naselja su osnovana kao kolonije stare Dubrovačke Republike. Nadalje će u radu biti objašnjeno torlačko narječje te njegove osobine, kako bi u kasnijim dijelovima bilo ukazano koje karakteristike janjevačkog i letničkog govora odudaraju od torlačkog narječja.

U poglavlju Govor Janjeva prikazano je dosadašnje istraživanje, sinteza zaključaka o osobitostima janjevačkog govora. Nadalje je u odnosu na govor Janjeva, prikazan govor Letnice.

Govor Letnice prikazan je u dva poglavlja, jedno govori o fonološkim karakteristikama, a drugo o morfološkim i leksičkim osobitostima. Zaključak ukazuje konačno na ključne karakteristike u odnosu jednog i drugog govora. Na samom kraju navedeni su prilozi, transkripcije zvučnih zapisa govora Letnice.

Ključne riječi: *torlačko narječje, dijalektologija, Janjevo, Letnica, Dubrovačka Republika, govor Janjeva, govor Letnice, akcentuacija, vokalizam, fonologija, morfologija.*

Idiom of Letnica in relating to idiom of Janjevo

Key words: *torlakian dialect, dialectology, inhabitants of Janjevo, inhabitants of Letnica, Republic of Ragusa, idiom of Janjevo, idiom of Letnica, accentuation, vocalism, phonology, morphology.*

2. UVOD

Jezik je oduvijek u povijesti hrvatskog naroda bio u nepovoljnom položaju i borio se protiv mnogih vanjskih utjecaja. Ova tendencija nije zaobišla ni Hrvate koji su u manjini živjeli na Kosovu te su oni stoljećima dijelili sudbinu jednaku Hrvatima koji su živjeli na području današnje Hrvatske, a koji su se isprva borili protiv purističkog utjecaja mađarskog i njemačkog, a zatim i srpskog jezika.

„Jezik je (...) bitna odrednica i sastavnica identiteta svakom narodu, vezivno tkivo i najbolji jamac njegovu kulturnom i političkom jedinstvu. Zato govoriti o jeziku znači govoriti o narodu koji njime govori. Bez jezika, zapravo, nema ni naroda. Narod, naime, stvara jezik, ali i jezik stvara narod, pa čak i pojedince.“¹

Hrvati su na Kosovu sedam stoljeća sačuvali svoj identitet uz pomoć dvije bitne sastavnice. Jedna je dakako jezik, a druga je katolička vjera. Ove su se dvije sastavnice prožimale jer su katolički svećenici bili čuvari hrvatskog jezika i kulture koju su još prvi doseljenici iz Dubrovnika u 14. stoljeću donijeli u više kolonija i naseobina na Kosovu.

Jezik je Hrvata na Kosovu kroz stoljeća bio pod utjecajem albanskog, bugarskog, turskog, ali ponajviše srpskog jezika. Bez obzira na utjecaje koji su stalno dopirali Janjevci i Letničani nikada nisu osim za imenovanje vlastitoga govora koristili zamjenicu „naški“, bili su svjesni vlastitog govora i tradicije u odnosu na druge tamošnje govore.

U ovom će završnom radu nakon povijesnoga prikaza Janjeva i Letnice biti predstavljen govor Letnice, druge po veličini hrvatskog naselja na Kosovu, te će se usporediti s govorom Janjeva, najvećeg hrvatskoga naselja na Kosovu.

¹ Stjepan Krasić: *Počelo je u Rimu* - katolička obnova i normiranje hrvatskog jezika u XVII. stoljeću, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 2009., str. 13

U radu polazim od teze da u odnosu na janjevački govor, govor Letnice ima određene specifičnosti na koje je ukazao i Josip Lisac, iako ostavlja otvorenim pitanje odgovaraju li te specifičnosti koje nalazi u literaturi stvarnosti.

Analiza govora bit će dopunjena primjerima iz letničkog govora snimljenog za potrebe završnog rada. Istraživanjem dosadašnje literature o janjevačkom i letničkom govoru bit će prikazana sinteza te će se donijeti zaključci u prvom redu o fonološkom i morfološkom stanju u tim dvama hrvatskim govorima.

3. POVIJESNI KONTEKST

Dubrovčani naseljavaju Kosovo još u srednjem vijeku kada su na područjima koja su naselili otkrivene rude i tada započinje rudarska aktivnost. Prije toga, dubrovački trgovci stekli su vodeći položaj u trgovanju zahvaljujući povlasticama dobivenim od srpskih vladara, pa su već i od Stevana Nemanje, osnivača srpske države, imali su takav status. Niz im je tako dobivenih povlastica omogućio nesmetanu i potpunu slobodu trgovanja i poslovanja u rudnicima. Kralj Stevan, primjerice, određuje da župa u kojoj se nanese Dubrovčaninu bilo kakva šteta treba izručiti krivca ili platiti štetu. Kralj Stevan Radoslav 1234. obećava im oslobođenje od carina i drugih daća, a njegov sin Stevan Uroš te povlastice potvrđuje 1253., a potvrdili su ih i kasniji vladari. Dubrovčani su dakle, nizom diplomatskih veza, kako su to radili i sa drugim narodima, bugarskim i bosanskim vladarima primjerice, stekli pravo nesmetanog kretanja i trgovanja na tim područjima. Dubrovčani stoga osnivaju naselja na glavnim tržištima i trgovačkim putovima. Stvaraju svojevrzne kolonije, odnosno naselja u kojima su gradili svoju crkvu, imali izdvojena groblja, bolnicu i trgovački sud. Na čelu naselja stajali su konzuli, redovno i predsjednici sudskih vijeća. Suce porotnike i konzule, odnosno predsjednike sudskih vijeća postavljalo je Malo vijeće, vlada Dubrovačke Republike. Stoga su sporovi među građanima Dubrovačke Republike bili pod-autonomijom dubrovačkoga sudstva. Među parnicama između Dubrovčana i Srba ili Albanaca sudio je mješoviti sud, u kojem je redovito jedan od sudaca porotnika bio i građanin Dubrovačke Republike.²

U osnovanim naseljima Dubrovčani su podizali svoje crkve, uzdržavali su svećenika, govorili hrvatski i uživali kulturnu i vjersku slobodu. Nalazeći se u zemlji pravoslavlja nazivani su *Latinima*, jer su slijedili rimski (latinski) crkveni

² Nikola Čolak - Ive Mažuran: *Janjevo. Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu.*, Udruga „Janjevo“ - Zagreb, Zagreb, 2000., str. 16-17

obred. Tridesetih godina 14. stoljeća grade župnu crkvu posvećenu sv. Nikoli u Janjevu, nakon čega se ubrzalo naseljavanje okolnoga stanovništva katoličke vjere i stvaranje središnjeg naselja. Crkva postaje središte vjerskoga i duhovnog života građana Dubrovačke Republike, kao i ostalih sljedbenika katoličke vjere.³

O postanku Župe Letnica nema jasnih podataka. Letničko stanovništvo po predaji zna da je doseljeno davno, „u tursko vrijeme“. Pod imenima Letnica i Crna Gora spominje se u dokumentima od 16. do 20. stoljeća. Kako se među rudarskim naseljima u dokumentima srednjovjekovne Srbije ta župa nikako ne spominje, a oslanjajući se na predaju da su preci sadašnjeg stanovništva Letnice doseljeni u tursko vrijeme, zbog nedostatka drugih činjeica, zasad se pretpostavlja da je ta župa nastala u drugoj polovici 15. stoljeća, nakon što su potpali pod Osmanlije.⁴

Slom srpske despotovine i priključenje Srbije Osmanskome Carstvu, te osvajanjem Novog Brda 1455. područje Janjeva, ali i Letnice našlo se pod osmanskom vlašću. Dubrovačka Republika imala je uređene odnose s Osmanskim Carstvom stoga su u Janjevu i dalje do kraja 15. st. postavljeni konzuli. Iako sultan nije ukinuo autonomiju dubrovačkih sudova za njegove građane, istodobno je odobrio da se parnice mogu voditi i pred kadijom. Takva je odluka postupno dovela do ukidanja autonomnosti dubrovačkoga sudstva u naseljima Republike, jer je omogućila siromašnijim građanima da se ne obraćaju dalekoj vladi u Dubrovniku. Priključenjem Srbije Osmanskom Carstvu i osvajanjem Bosne 1463. počelo je i naseljavanje muslimana u Janjevo. Nema sumnje da je uspostava nove vlasti promijenila uvjete rada i življenja u Janjevu. Sve stanovništvo, bez obzira na vjersku pripadnost postalo je podložničko, a sva zemlja i prihodi zemlje postali su državno, odnosno sultanovo dobro. Na temelju

³ Nikola Čolak - Ive Mažuran: *Janjevo. Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu.*, Udruga „Janjevo“ - Zagreb, Zagreb, 2000., str. 17-26

⁴ Preuzeto iz Frok Zefi, *Župa Letnica* iz: Atanasije Urošević: *Katolička župa Crna Gora u južnoj Srbiji*, Glasnik Skopskog naučnog društva, XIII, Skoplje, 1933., str. 163

vjerskih sloboda koje su tada imali dubrovački građani u Osmanskom Carstvu, jednaku su slobodu uživali i katolici Janjeva i Letnice i nesmetano održavali vjerske obrede.⁵

Zbog korespondencije katoličkih svećenika u Janjevu, Lenici i drugim katoličkim, dubrovačkim naseljima, danas postoji niz povijesnih izvora u kojima doznajemo i u kojima se spominju tadašnje prilike stanovništva. Katolici u Janjevu, Letnici, Novome Brdu i Trepči, obraćaju se i traže pomoć u Dubrovniku, a 1578. obraćaju se i papi Grguru XIII., te šalju u Veneciju svoga izaslanika da ishodi postavljanje fra Marija Brajnovića za biskupa. Prema izvještaju iz 1584. u Janjevu je više od 1000 katolika svih uzrasta, na čelu župe je kapelan, te vjernici žele imati svoga biskupa. Premda tada dobivaju negativan odgovor, ovo pismo vjernika bitan je povijesni dokument. Gotovo isto stanje ponavlja se 1610., premda je tadašnje stanovništvo u nepovoljnijem položaju po pitanju slobode vjere, jer kako saznajemo: „Nad glavnim ulazom u crkvu nalazio se zvonik, s kojega su skinuta i sakrivena četiri zvona da ih ne odnesu Turci.“⁶ Svi su katolici u tamošnjim krajevima govorili hrvatski, odnosno dalmatinski (lingua dalmata), kako se spominje u dokumentima. Takvo je stanje bilo i 1618., da bi 1623. broj katolika pao zbog epidemije kuge i katastrofe koja je posredovala nestanku više od polovice janjevačkih katolika. Borba Janjevaca katolika za goli opstanak postaje od tog vremena životna stvarnost.⁷

Apostolski vizitator Aleksandar Komulović 1584. godine piše da Župa Skopska Crna Gora (Montenegro di Scopia), odnosno Letnica, ima četiri zaseoka s 500 duša i da je pod duhovnom upravom jednoga kapelana. Nadalje se u izvještaju kaže da bi Skopska Crna Gora bila prikladno mjesto za školu u

⁵ Nikola Čolak - Ive Mažuran: *Janjevo. Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu.*, Udruga „Janjevo“ - Zagreb, Zagreb, 2000., str. 31-35

⁶ Nikola Čolak - Ive Mažuran: *Janjevo. Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu.*, Udruga „Janjevo“ - Zagreb, Zagreb, 2000., str. 196

⁷ Isto.

obliku kolegija (sjemeništa) „koji bi koristio svemu kršćanstvu Srbije“, jer je u „sredini pokrajine“. Župa Letnica, kao i cijela Skopska nadbiskupija, bila je pod jurisdikcijom Kongregacije za širenje vjere. Nakon više pokušaja da se u Rimu utemelji centar za misije, napokon je na Bogojavljenje (6. siječnja) 1622. papa Grgur XV. u sastavu Rimske kurije utemeljio Kongregaciju za širenje vjere. Osnutak Kongregacije za širenje vjere bio je za razvoj katolicizma u tim krajevima značajan događaj. Od strane je Rimske kurije uveden stalan dodir, nadzor i pomaganje katolika u Turskom Carstvu. Spašeno je mnogo toga što bi inače vjerojatno posve ili djelomično propalo. S druge strane, zaslugom Kongregacije sačuvano je u njezinu Povijesnom arhivu mnoštvo dragocjenih dokumenata koji se odnose na Crkvu u Albaniji, na Kosovu, u Bosni, Slavoniji i Srijemu. Kongregacija za širenje vjere je vrlo brzo uočila teško stanje katolika u tim krajevima.⁸ Na prijedlog nadbiskupa u Baru Petra Masarechija osnovan je Ilirski kolegij u Loretu, gdje će se školovati budući svećenici iz tih krajeva i nakon završetka školovanja vraćati u svoj zavičaj. Osnivanje Skopske nadbiskupije 1656. te postavljanje Andrije Bogdanija za nadbiskupa, koji pretežno boravi u Janjevu, rezultira dalekosežnim posljedicama za katolike porijeklom iz Dubrovnika. Naime, za njegova pontifikata djeluje u Janjevu škola, koja 1670. ima 25 učenika. Katastrofalan potres koji je 1667. zadesio Dubrovnik, odrazio se i na pogoršanje općih prilika, a sve to pogoršalo je 1671. ponovno širenje kuge koja se iz Letnice proširila i u Janjevo.⁹ Nesnosni porezi i vrlo skućena vjerska sloboda pritiskali su dušu naroda. U nekim su krajevima izbijali i otvoreni progoni. Ponegdje je manjkalo svećenika, primjerice u Skopskoj nadbiskupiji. Skopski nadbiskupi i svećenici tijekom 17., 18. i 19. stoljeća šalju redovita izvješća Kongregaciji za širenje vjere na temelju čega

⁸ Frok Zefi, *Župa Letnica, Zajednica Kosovskih Hrvata "Letnica"*, (<http://zkhletnica.com/monografija/>)

⁹ Nikola Čolak - Ive Mažuran: *Janjevo. Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu.*, Udruga „Janjevo“ - Zagreb, Zagreb, 2000., str.194-198

dobivamo podatke o župama s katoličkim stanovništvom.¹⁰ Sve do uništenja janjičara 1826. i proglašenja društvenih reformi u Osmanskom Carstvu 1839. kada je sultanovim podanicima zajamčena sigurnost života, imovine i časti, katoličko je stanovništvo bilo u teškom i lošem položaju. Tada napokon kreće obnova katoličkih naselja: Janjeva, Letnice, Novog Brda i drugih, a koje osim vjere veže i zajednički hrvatski jezik i običaji, a vrlo često i rodbinske veze. Postavljanjem biskupa iz Albanije na čelo Skopske nadbiskupije 1864. uslijedio je novi smjer crkvene politike koja izražava težnje nacionalnih širenja Albanije, smatrajući da ta nadbiskupija čini sastavni dio biskupija u Albaniji. Takva crkvena politika vodila je na kraju 19. i početkom 20. st. oštrom sukobu u obrani hrvatskog jezika u crkvenom bogoslužju. U Prvom balkanskom ratu 1912. proširila je Kraljevina Srbija vlast nad cijelim Kosovom. Strahujući od srpske vojske, bježali su pojedinci i cijele obitelji muslimana iz Janjeva. Tu su vojsku katolici isprva dočekali kao osloboditelje, uvjereni da će napokon moći u miru i slobodi živjeti. Po završetku Prvog svjetskog rata to je uvjerenje u potpunosti splasnulo. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nadvila se ponovno opasnost od postupne srbizacije, u kojoj su katolički Hrvati trebali nestati. S druge strane, nova im je država pružala znatno veće mogućnosti dodira s Hrvatskom. Drugi svjetski rat i poratno doba stavljali su Hrvate na Kosovu na goleme životne i političke kušnje, kada mnogi traže i nalaze utočište u Hrvatskoj.¹¹

Domovinski rat u Republici Hrvatskoj te rat na Kosovu 1999. godine bio je uzrokom preseljenja Hrvata iz Letnice, Vrnaokola i Šašara u Voćin, Đulovac i druga mjesta u Hrvatskoj. Egzodus Letničana s Kosova u Hrvatsku dogodio se napose nakon Kosovskoga rata. Prije Domovinskoga rata u Župi je Letnica živjelo više od 6 000 vjernika, a danas je u njoj ostalo samo 50 starosjedilaca

¹⁰ Frok Zefi, *Župa Letnica, Zajednica Kosovskih Hrvata "Letnica"*, (<http://zkhletnica.com/monografija/>)

¹¹ Nikola Čolak - Ive Mažuran: *Janjevo. Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu.*, Udruga „Janjevo“ - Zagreb, Zagreb, 2000., str. 200

kojima se pridružilo 150 novodoseljenih katolika iz Stuble, Kabaša i Peštera. U Letnici, Vrnaokolu i Šašarima čak je 900 kuća napušteno.

4. TORLAČKO NARJEČJE

Govor Hrvata iz Janjeva i Letnice prema dosadašnjim klasifikacijama dio je torlačkog narječja. Torlačko se narječje prostire na krajnjem jugoistoku srednjojužnoslavenskoga prostora¹², između kosovsko-resavskoga dijalekta štokavskoga narječja te bugarskoga i makedonskoga jezika. Torlačkom narječju pripadaju i govori oko Karaševa u Rumunjskoj te govor Svinice u Đerdapu. Ovim narječjem uglavnom komuniciraju Srbi.¹³ Nesumnjivo je da su kosovski Hrvati tijekom toliko stoljeća života na tom prostoru preuzeli karakteristike tamošnjih govora.

Torlački su dijalekti prizrensko-južnomoravski, svrljiško-zaplanjski i timočko-lužnički; tim dijalektima pribrajamo i karaševsko-svinjičku oazu. U dolini Južne Morave i zapadno odatle govori se prizrensko-južnomoravski, u brskim pak predjelima neposredno istočno od te doline svrljiško-zaplanjski, a dalje ka istoku granice bugarskog jezika timočko-lužnički, koji je osobinama najudaljeniji štokavskom. Prizrensko-južnomoravski je pak najbliži glavnini štokavskih govora.¹⁴

¹² Termin se može rabiti samo za određenje prostora hrvatskoga, srpskoga, bošnjačkoga i crnogorskoga jezika, ali ne i u genetskom smislu dijasistema. Usp. Ranko Matasović, Što je srednjojužnoslavenski?, *Jezik*, 3, Zagreb, 2011., str. 81-90

¹³ Josip Lisac: *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 143

¹⁴ U Dalibor Brozović, Pavle Ivić: *Jezik, Srpskohrvatski/Hrvatskosrpski, Hrvatski ili Srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1988., str. 69. i Josip Lisac: *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 143

Bitno je istaknuti osnovne značajke ovog narječja kako bi se kasnije moglo ukazati na odstupanja od ovih osnovnih značajki.

Govori ove zone prema dijelu literature genetski pripadaju štokavskom krugu, ali su u velikoj mjeri strukturno izmijenjeni zbog prihvaćanja tzv. balkanizama. Zbog ovih razloga može se, prizrensko-timočki (torlački) dijalekt, u strukturnom pogledu smatrati posebnim narječjem. Klasifikacija koja ih pak ubraja u štokavsko narječje polazi od činjenica da su balkanizmi u njih naknadno unijeti sa strane zbog raznih vanjskih utjecaja, a da su u doba nastanka narječja iz grupe zapadnojužnoslavenskih prajezika ti govori bili štokavski.¹⁵

Stoga postoji klasifikacija koja torlačko narječje uvrštava u srednjoštokavski dijalekt¹⁶ prema prethodno navedenim kriterijima.

Refleks jata u torlačkom je narječju redovito ekavski. Josip Lisac navodi kako neka odstupanja postoje, ali dalje piše da su u karaševskom primjeru. Jedna od karakteristika je i čuvanje šva, na mjestu praslavenskih poluglasova. Nenaglašeni šva često se otvara, a glas a se zatvara, stoga dolazi do jednačenja šva i a.

Kosonant h je gotovo u svim dijelovima nestao, a afrikata ʒ javlja se u nekoliko kategorija primjera, ali najsystematičnije na početku riječi ispred v: ʒvono, ʒvezda.

Deklinacija je svedena na tzv. opći uporabni padež, akuzativ. Naime, službu genitiva, instrumentala i lokativa, a najčešće i dativa, obavlja akuzativ, najčešće u kombinaciji prijedlog + akuzativ: npr. *bez decu, s mojega starca, čaša rakiju* i sl. Kada je dativ očuvan, u pravilu je onda očuvan u imenicama koje označavaju rodbinski odnos: npr. *kupi sestre*. Ističe se posebnost vokativa

¹⁵ Dalibor Brozović, Pavle Ivić: Jezik, Srpskohrvatski/Hrvatskosrpski, Hrvatski ili Srpski, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb 1988., str. 68

¹⁶ Miloš Okuka: Srpski dijalekti, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2008., str. 229-231

te čuvanje razlike između nominativa i akuzativa u imenica koje su je naslijedile iz prošlosti (*brat:brata, zemlja: zemlju*). U vokativu jednine ženskog roda na -ka nastavak je -e, a u akuzativu množine imenica muškog roda je -i, tako da u množini sve imenice imaju samo po jedan oblik. Enklitike ličnih zamjenica 1. i 2. lice množine su *ni, vi* u dativu i *ne, ve* ili *ni, vi* u akuzativu. Karakteristična je i parazitska upotreba enklitičkih oblika ličnih zamjenica, odnosno upotreba punih i enklitičkih oblika zamjenica: npr. *mene me boli*.

Komparativ je zamijenjen analitičkom tvorbom po + pozitiv, superlativ se tvori konstrukcijom naj + pozitiv. Takva tvorba omogućava komparaciju i imenica i glagola kad znače osobinu: *po junak*.

Infinitiv ne postoji, njegovu službu izvršava konstrukcija da + prezent ili čak sami prezent. Imperfekt i aorist se živo koriste; nastavak je za 1. lice množine -(h)mo (npr. *bemo, rekosmo*). U imperfektu je raširen formant -e- (*ideše*). Drugo lice množine imperativa u većini govora ima nastavak -ete (*grebete*). U glagolskom pridjevu trpnom u glagolima s osnovom na -i analogija je uklonila tragove jotacije (*kupen*). U muškom rodu najčešće se upotrebljavaju oblici na -a i na -i za sve brojeve veće od 1: *dva muža* i *dva muži, devet meseca* i *devet meseci*. Velik je utjecaj turskog jezika, manji albanskog.

Torlačko narječje obilježuje uklanjanje tonskih i kvantitativnih opozicija u prozodiji, odnosno izgubljene su razlike među akcentima po trajanju i po tonskom kretanju, što znači da je akcent redovito ekspiratoran. Može stajati na svim slogovima u riječi, a većinom je staro akcenatsko mjesto sačuvano; dakle, postoje stanovita odstupanja južno i zapadno od Vranja, oko Aleksinca na sjeveru prizrensko-južnomoravskog dijalekta. Na jugu narječja izrazit je i makedonski utjecaj, npr. u Sredskoj je akcentuacija zapadnomakedonska, tj. naglašen je treći slog od kraja riječi (*govóрила*).¹⁷

¹⁷ Josip Lisac: *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 144.-145.

Torlački karakteriziraju balkanizmi:

- uklanjanje tonških i kvantitativnih opozicija u prozodiji
- analitička deklinacija i komparacija
- nestanak infinitiva
- udvajanje objekta
- likvidacija slavenskog futura
- parazitska uporaba enklitičkih oblika ličnih zamjenica te postpozitivni član

Balkanizmi nisu svagdje podjednako uobičajeni; timočko-lužnički dijalekt najbalkaniziraniji je, pa ima i postpozitivni član, dok su prizrensko-južnomoravski i karaševsko-svinjički dijalekt najmanje.¹⁸

5. GOVOR JANJEVA

Govor Janjeva mnogim je značajkama jednak letničkom, no budući da postoje razlike u svakom mjesnom govoru, od sela do sela, tako se u ponekim nijansama ova dva govora razlikuju.

Karakteristično je čuvanje poluglasa koji je dobiven od starohrvatskog šva. Govor obiluje ovim primjerima, kao što je *dən*, *svəšta*, *lək*... Iza naglašenog sloga nerijetko se izgovara a: *udovac*, *palac*, *momak* itd. Uz *sas* „s(a)“ dolazi i *səs*, uz *sam* „jesam“ dolazi i *səm*.¹⁹

¹⁸ Josip Lisac: *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 145

¹⁹ Isto, str. 147-148

Samoglasno *l* dalo je u većini primjera *u*, kao i drugdje u prizrensko-južnomoravskom dijalektu, no u nekim primjerima u govoru Janjeva javlja se i refleks *lu*, npr. u *sluza* i *slunce*. Refleks *jata* je ekavski, a kao rezultat palatalizacije suglasnika, osobito ispred *e*, javljaju se primjeri diftongacije koji podsjećaju na (i)jekavski *jat*. Diftongira se svako *e*, ne samo ono dobiveno od *jata*, pa su ovjereni: *mieso*, *mļieko*... U ponekim primjerima javljaju se i (i)jekavizmi: *mjera*, *prije*, *mjesec* zbog katoličkoga bogoslužja i svećenstva koje je rabilo hrvatski jezični standard. Često se javljaju i primjeri iste riječi u ekavskom i (i)jekavskom obliku, pa se ponekad koristi ekavski, a ponekad (i)jekavski oblik, nedosljedno (*venčańe*, *vjenčańe*).

Mijo Lončarić „utvrđuje“ samoglasnički sustav janjevačkog govora. Navodi pet dugih samoglasnika u naglašenom slogu i šest samoglasnika u kratkom naglašenom slogu, s fonološkom funkcijom. Nenaglašen slog daje pet samoglasnika od kojih se *o* može u prednaglasnoj poziciji različito izgovarati. U naglašenju pak poziciji s pet samoglasnika, *e* i *o* izgovaraju se zatvoreno kao *ę* i *o*. M. Lončarić nudi primjere Nikole Čolaka: dugo *e*- *ćęr*, *desęti*, *jesęnski*; dugo *o*: *bōj*, *dōđem*, *dōm*, *gōs* (gen. *g'osta*). Nadalje, utvrđuje M. Lončarić, kratki naglašeni slog ima pet samoglasnika koji odgovaraju dugima: *i*, *ε*, *a*, *o*, *u*, s time da su za razliku od dugih opet problematični *e* i *o*, i to tako da su oni otvoreni. M. Lončarić navodi ove primjere: *ε* - *b'ęgam*, *d'ęlam*, *j'ęsen*, *m'ętla*; *o* - *b'ojim*, *d'oktor*, *d'oma*, *g'ora*, *g'ovor*. Primjećuje se odnos dugi = zatvoreni, kratki = otvoreni, što podsjeća na mađarski jezik (s time da se to u mađarskom odnosi na druge samoglasnike pa tako i na *a*). Specifična je kod kratkog naglašenog vokalizma realizacija poluglasa koja u srpskim kosovskim govorima uvijek prelazi u *a*, a šva je u tom slučaju očuvan samo u turcizmima. Govor Janjeva pak čuva poluglas *i* u nekim slavenskim riječima (npr. *od'banem*, *ot'bac*, *p'bas*, *noć'bas*, *t'bij*, *t'bast*). Prema zaključcima Milivoja Pavlovića, M. Lončarić osvrće se na izgovor poluglasa koji varira od posve neodređenoga centralnog

glasa, do glasa bliskoga glasu *a*, ali se ne izjednačuje s njime. Stoga u nenaglašenim slogovima imamo pet "klasičnih" vokala, ali se o u prednaglasnoj poziciji obično izgovara kao vrlo otvoreno *o*, slično kao englesko *ɒ* u son ili mađarsko *a* u patak (u kratkom slogu), npr. *p ɒ t'ok*, *l ɒ p'ata*, *m ɒ t'ika*, *t ɒ l'iko*. Na koncu M. Lončarić zaključuje da je u govoru Janjeva šest samoglasnika, koji se realiziraju s jedanaest, odnosno dvanaest alofona, (položajnih) varijanti.²⁰

Dočetno *-l* ima različite ostvaraje. U glagolima s infinitivnim završetkom na *-ti* ostvaruje se *-a* s interpoliranim *j*: *biti > bija*, *raditi > radija*, *piti > pija*, *misliti > mislija*. U glagolima s infinitivnim završetkom na *-ći* ostvaruje se *-a*: *moći > moga*, *naći > naša*, *ići > iša*. U određenim primjerima nalazimo i čuvanje dočetnog *-l*, npr. *vol*, *sokol*, *bivol*.

Čuva se glas *ʒ*, ali ne i *x*, koji se ponegdje javlja zbog utjecaja crkvenog i školskog izgovora. Provedena je nova jotacija: *cveće*, *davañe*, *zdravļe*... Na kraju riječi javlja se obezvučenje zvučnih šumnika: *grob > grop*, *breg > brek*, *jastreb > jastep* itd.

Otvoreno je pitanje prazodije. Stipe Kekez u svom radu navodi o prozodiji sljedeće: „Nije do kraja jasno je li u janjevačkome govoru jedan naglasak ili dva, kratki i dugi. Kratki se javlja kao kratkosilazni, poludugi ili samo kao udarni. Dugi je silazni, iako se u literaturi spominje realizacija i uzlaznoga (akuta), što sam i sâm zabilježio u nekoliko slučajeva, npr. *páre*, *za magárca*, *ćčilíme*. (Uzlazni naglasak odnosno trojako naglašivanje jedne riječi spominje se i u M. Pavlovića 1970: 48). Neki istraživači smatraju da su u sustavu dva naglaska, odnosno da opreka po kvantiteti u naglašenome slogu nije još ukinuta, dok drugi misle da je relevantno samo mjesto naglaska, a realizaciji, odnosno rečeničnoj intonaciji pripisuju ostvaraje kratkosilaznoga, udarnoga i dugoga naglaska, pa su time u skladu s drugim torlačkim govorima. Osobno se priključujem drugoj

²⁰ Mijo Lončarić: *Govor Janjeva*, *Croatica et Slavica* Iadertina, Vol.8/2 No.8. Ožujak 2013., Hrčak, portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, (<http://hrcak.srce.hr/98572>, 20. 7. 2017.), str. 343-344

skupini, jer sam više puta čuo kratki i dugi naglasak u istoj riječi, pa i udarni i kratki. Janjevci su skloni emocionalno obojenu izražavanju, pa realizacija naglaska može o tome varirati. No može se reći kako je realizacija dugoga silaznoga naglaska stabilnija na zadnjemu slogu, npr. *kakô, takô, kupî, bunâr, imâ* 'imao', *igrâ* 3. sg. prez., pa bi to išlo u prilog onima koji tvrde da proces ukidanja opreke po kvantiteti nije još posve završen. Prednaglasne su i zanaglasne dužine pokraćene.²¹

Ovom problematikom bavio se i M. Lončarić koji ukazuje na mogućnost postojanja drugačijeg stanja akcenatskog sustava koje nije tipično za torlačko narječje. M. Lončarić napravio je sintezu radova koji govore o akcentuaciji. Tako uspoređuje najbitnija dijela vezana uz analizu akcenatskog sustava janjevačkog govora. Navodi da već na početku dvadesetog stoljeća Gliša Elezović za opreku dugo - kratko, odnosno kvantitetu, zaključuje kako pravac razvijanja govora ide prema gubljenju svake razlike u kvantiteti te da se taj proces nije još završio. Također zaključuje da je problematika gubljenja kvantitete u tijesnoj vezi i sa pitanjem o akcentu. Nadalje M. Lončarić citira završnu misao, a ta se odnosi na to da samo kada su slogovi naglašeni može se čuti cirkumfleks (u značenju dugosilazni), inače se svugdje skraćuje dužina. M. Lončarić nastavlja sa radom N. Čolaka i M. Pavlovića, pola stoljeća kasnije, a koji ne nalaze taj potpuni gubitak. Navodi zapise N. Čolaka koji izričito kaže da postoji opreka po kvantiteti. Prema primjerima koje navodi, M. Lončarić zaključuje da i N. Pavlović opisuje naglasni sustav u kojem još uvijek postoji opreka po kvantiteti, ali se ona također narušava. M. Lončarić smatra da bi se M. Pavlovićevi podaci mogli smatrati mjerodavnima, tj. može se poći od toga da opreka po kvantiteti postoji, ali da dolazi do njezina narušavanja. Sve navedeno M. Lončarića navodi da opreka po kvantiteti postoji u naglašenom slogu, te da

²¹ Stipe Kekez: *Govor Janjevaca doseljenih u Zagreb migracijama devedesetih godina 20. stoljeća*, Hrvatski dijalektološki zbornik, No.15 Siječanj 2010., Hrčak, portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=212734&lang=hr, 20. 7. 2017.)

postoje dva naglaska, kratki i dugi. Nenaglašeni je slog kratak. Navodi ključne primjere N. Čolaka gdje se u izvedenicama dužine u pravilu pokraćuju: *jûa – jùica, dûša – dùšica*, te napomenu da se zapravo radi o kraćenju u zamjenu, kao na pr. *srâm – sràmlenje, dû/h/ – dùovi*.²²

Činjenica što su svi su poluvokali kratki govori u prilog zaključku da u Janjevu još uvijek postoji opreka po kvantiteti (u naglašenom slogu). Drugi pak samoglasnici mogu biti i dugi i kratki – od kojih dio pritom ne mijenja kvalitetu (*i, a, u*), a dva (*e, o*) mijenjaju (kratki > otvoreni, dugi > zatvoreni) – "poluvokal" je samo kratak. Da nema opreke po kvantiteti, i on bi se mogao izgovarati dugo. Naravno, pri dugom izgovoru mogao bi se potpuno "vokalizirati", izgovarati kao neki od drugih samoglasnika, kao što u nenaglašenom položaju alternira sa *a*. U nenaglašenim slogovima javlja se velar *a* mjesto poluglasa. Navodi M. Lončarić primjere N. Čolaka koji potvrđuju pravilo: *l'ʔak, l'ʔako – l'ʔasno*, ali *olakšâm, olak'otim*. Kako M. Pavlović to pitanje interpretira drugačije, M. Lončarić navodi i njegove zaključke, kojima tvrdi da iza naglašenog sloga postoji znatno vokaliziranje, a u nekim slučajevima javlja se i pun vokal – tako *stárʔac, jârʔac*, sa punim *a* – *svétac, udóvac*. Bitni su također N. Čolakovi primjeri koje je istaknuo M. Lončarić, naime u riječima, u kojima je u stsl. posljednji naglašeni slog bio kratak, a prethodni dug, u janjevačkom se naglasak povlači na drugi slog otraga u obliku silaznog: *brâda, brânje, brâzda, côra, rûka*. Nadalje ako je posljednji slog bio naglašen i dug, a pred njim je stajao kratak slog, naglasak se prebacio na drugi slog otraga i zadržao kraćinu: *aždàja, bistrîna, bistro, ća, bo, ša, sèlo*. Lončarić se ipak priklanja mišljenju da opreka po kvantiteti postoji, no uvažava i mišljenje Lisca da se u takvo navedeno stanje može i sumnjati.²³

²² Mijo Lončarić: *Govor Janjeva*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol.8/2 No.8. Ožujak 2013., Hrčak, portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, (<http://hrcak.srce.hr/98572>, 20. 7. 2017.), str. 340-342

²³ Isto, str. 342-343

Janjevačka deklinacija nije reducirana na dva padeža kao u drugim torlačkim govorima, već je smanjena na pet padeža: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ i vokativ. U lokativu upotrebljava se opći padež s prijedlogom u. Redukcijom padeža, na važnosti su dobili prijedlozi. U instrumentalu uz opći padež koristi se s ili sas: *sas čoveka, s Franu, s Tomu...* U dativu množine javlja se nastavak -ima, volovima, koji dolazi i u ženskom rodu: *kravima, ovcima*. Imenice i-osnova postaju muškog roda: *boles, žalos, rados, noć, reč, pamet...*²⁴

U pridjevima postoji razlika između dva pridjevska vida, u korist neodređenog (*crn kon: crni konj*). Kod komparacije neki se primjeri kompariraju uobičajeno (*star - stareji - najstareji*), ali je balkanizam prisutniji (*dobar - podobar - najdobar*).

U prezentu 1. lice jednine, javljaju se primjeri *imam, davam*. U 3. licu množine javljaju se tipovi *vidiju, doneseju, gradiju*. Infinitiv ne postoji, što znači da nema ni futura tvorenog pomoću infinitiva. Karakteristična je upotreba parazitskih oblika ličnih zamjenica kao što je *on me mene videja*. Janjevo poznaje postpozitivnu uporabu pokazne zamjenice (od našega toga Marketa), koja nije česta i karakteristična za janjevski govor, ali postoji tendencija pojačavanja značenja imenice odgovarajućim oblikom zamjenice.

Leksik je obojen riječima njemačkog podrijetla kad se radi o rudarstvu. Kao npr. *kram* (kuća za radnike kad nisu na poslu), s Dubrovnikom janjevski govor vežu riječi kao: *mešnice* (gajde), *trempija* (tronožac), *maškare* (šala), *temeja* (temelj).

²⁴ Josip Lisac: *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 149

6. GOVOR LETNICE

Govor Letnice uz niz osobitosti kojima se može priključiti torlačkomu narječju ima i osobitosti koje ga iz njega izdvajaju. To je prije svega akcenatski sustav. Ono što je bitno istaknuti jesu stare odlike i inovacije u tom govoru, a koje su štokavski govori razvili od 12. do 14. stoljeća, primjerice refleks stražnjeg nazala koji je dao *u* ($\text{ɔ} > u$), prednji nazal dao je *e* ($\text{ɛ} > e$), te druge inovacije koje dijeli s štokavskim govorima ko što je: provedena tercijarna i sekundarna jotacija, primjeri kao što su: $\text{čr} > \text{cr}$, $\text{və} > u$, $\text{vs} \rightarrow \text{sv}$, zamjenica *što* itd.

6.1. Fonološke karakteristike

Refleks jata u govoru Letnice jest ekavski, ali nedosljedan. Uglavnom i najčešće se ostvaruju diftongirani primjeri koji podsjećaju na (i)jekavski jat. Dakle ostvaruje se: diftong *ie*, no sa zatvorenim *e*, primjeri su: *miēne*, *neviēsta*, *liēpe*, *miēsi*. U nekim riječima javlja se ikavski refleks (npr. *sikira*), no iznimno rijetko. Kao u govoru Janjeva potvrđeni su (i)jekavski primjeri. Potvrđen je isti primjer kakvog navodi literatura za govor Janjeva, *prije*. Pojava da se javljaju primjeri iste riječi u ekavskom i (i)jekavskom obliku potvrđena primjerom iz transkripcije: *diēcu*, ali i *djece*.

Pored vokala *a*, *e*, *i*, *o* i *u*, te vokalnog *r*, čuva se poluglas $/ə/$. Zamjećena je i diftongizacija dugog *e*, u primjerima: *kliêči*, *sviêt*, *piêvav*. Ono što u govoru Janjeva vrijedi kao pravilo: dugi $>$ zatvoreni, kratki $>$ otvoreni, u govoru Letnice nije pravilo. Potvrđuju se primjeri u odnosu dugi $>$ zatvoreni, npr. *žiêne*, *diêca*, *gočiêvi*, no ne i primjeri kratki $>$ otvoreni. Ono što je zajedničko jest čuvanje poluglasa koji se nije vokalizirao, te u ovim govorima nije dao *a*. Dakle dugi naglašeni vokalizam sadržava pet samoglasnika, sa zatvorenim ostvarajem samoglasnika *e*. U kratkom naglašenom slogu, jest šest samoglasnika (*a*, *e*, *i*, *o*,

u i šva). Nenaglašeni slog daje ponovo pet samoglasnika, te se i u govoru Letnice potvrđuje samoglasnik *o* koji u prednaglasnoj poziciji ima različite ostvaraje, kao vrlo otvoreno *o*, u primjerima: *matika*, *atràg*, *lvàko*, *lpàta*.

Govor Letnice čuva poluglas dobiven od starohrvatskog šva i ovu karakteristiku dijeli s govorom Janjeva. Primjeri su *sàs*. Uz *sàs* javlja se i oblik *sas*, ali također i primjer kao *sag* i *sæg*. Poluglas se ponaša jednako kao u govoru Janjeva, te on varira od posve neodređenoga centralnog glasa, do glasa bliskoga glasu *a*, no ne izjednačuje se s njime kao što to zaključuju i istraživači govora Janjeva. Primjeri poluglasa su: *čətri*, *ovəj*.

U govoru Letnice samoglasno *l* realiziralo se jedino kao *u*, stoga potvrđujemo primjere kao što su: *suza*, *sunce*. Dočetno -l dalo je nastavak -(j)a, kao što to govore i primjeri: liječiti > *lječija*, nositi > *nosija*, doći > *doša* ili se *l* očuvalo u određenim primjerima kao i u govoru Janjeva (*vol*, *bivol*). Također se kao u govoru Janjeva javlja upotreba glasa *ʒ* koja se može povezati s Dubrovnikom, međutim nema potvrde istih primjera i u govoru Letnice. U Dubrovniku nailazimo na pojavu glasa *ʒ* u riječi *ʒora*. Govor Letnice ne poznaje riječ *ʒora* koja je ili nestala iz uporabe i preuzeta je turska riječ *saba* u istom značenju, ili nikada nije ni bila dio aktivnog leksika. Bilo bi međutim zanimljivo potvrditi dubrovačke primjere pojave glasa *ʒ* i u primjerima govora Letnice. Primjeri koji se javljaju u Letnici su: *ʒunʒar* (bumbar), *ʒipati*, *ʒeka* (nadimak). Glas *h* ne postoji, stoga se javljaju primjeri: *hlad* > *lad*, *hodam* > *odam*, *leb* (od hleba, kruh). Obezvučenje zvučnih šumnika također je pojava govora Letnice (*grop* > *grop*).

Josip Lisac izričito navodi: „Prema istraživanjima Radosava J. Đurovića, u Letnici se čuju dva silazna akcenta, dugi i kratki, uz to ekspiratorni, npr. *pazâr*, *pamùk*, *ufâti*. Naravno, pitanje je odgovara li to stvarnosti.“²⁵ Ovi

²⁵ Josip Lisac: *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 150

primjeri još uvijek se u govoru realiziraju na način kako je to zapisao R. J. Đurović stoga u govoru Letnice još uvijek postoji opreka po kvantiteti. Ekspiratorni naglasak lako je potvrditi jer se javlja u primjerima kao što su: *tàko, ovàko, ovàj, pogàča, stolice, crvène, ulàzi*. Primjeri za dugi naglasak su: *kliêći, iskôći, sirâjka, mâvez, diëvôjka*. Prema dosadašnjim istraživanjima zaključuje se da opreka po kvantiti postoji te da se u naglašenom slogu javljaju dva naglasaka, dugi i kratki, kratki se ostvaruje kao kratkosilazni i kao ekspiratorni naglasak. Letnički govor se ovom karakteristikom kao i janjevački govor izdvojio od drugih torlačkih govora.

6.2. Morfološke i leksičke karakteristike

Redukcija padežnih oblika koja je zahvatila govore torlačkog narječja nije obilježje letničkoga govora. Određena redukcija postoji, ali ona nije zahvatila cijeli deklinacijski sustav i nije svedena na opći uporabni padež. Padeži su: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ i instrumental. Instrumental se koristi s uporabom zamjenice *sas/s* i nastavkom jednakim akuzativu (*sas diëcu, sas matike, sas tebe*). U govoru Janjeva javlja se u dativu množine nastavak *-ima*, koji dolazi i u ženskom rodu: *volovima, kravima*. Govor Letnice pak za ženski rod množine koristit će nastavak *-ama*: *kravama*. Poseban je nastavak u dativu imenica ženskoga roda *-amima*, uz *-ima*, npr., *sestrâmima*, koji se vrlo rijetko čuje, no ipak je živ. Imenice *i-osnova* također postaju muškog roda, te je ovo zajednička pojava.

Pridjevi se u govoru Janjeva i Letnice jednako ponašaju, osim postojanja razlike između dva pridjevska vida, jednaka je i pojava u komparaciji pri čemu se neki primjeri kompariraju uobičajeno, ali je balkanizam prisutniji (*više-poviše-najviše, veliko-poveće-najveće*).

Kao i u govoru Janjeva i u govoru Letnice infinitiv je nestao, što je uzrok i nepostojanja futura. Umjesto infinitiva rabi se konstrukcija da + prezent (*da staneš, da podigneš, da ne padnu*). S druge strane izuzetno se čuvaju aorist i imperfekt.

Govor Janjeva karakterizira 3. lice množine gdje se javljaju primjeri kao: *vidiju, doneseju*. Govor Letnice će za takve primjere koristiti: *videv, donesev, napraviv, igrav, doev*. Zanimljivo je istaknuti i čuvanje starog oblika nastavka za 1. lice jednine u tvorbi prezenta (nastavak -u, npr. *će ti napravu, da ti kažu, da ne padnju*) što je karakteristika samo letničkoga govora.

U pridjeva je stanje jednako kao u govoru Janjeva, kao i u zamjenica. Naime karakteristika je također parazitska upotreba zamjenica, jedino što valja istaknuti jest da govor Letnice ne poznaje postpozitivnu uporabu pokazne zamjenice, ona je karakteristika jedino janjevačkoga govora.

Meni mi reka, tebi ti napravija, primjeri su upotrebe parazitskih oblika ličnih zamjenica, kao što je to i u govoru Janjeva. Međutim, postpozitivna uporaba pokazne zamjenice osobina je samo janjevačkoga govora te nije poznata govoru Letnice.

Leksik je obojen različitim utjecajima koji su kroz povijest prodirali u govor Letnice. Najveći je utjecaj turskog (*đezve, saba*), a nadalje i bugarskog, albanskog, makedonskog te srpskog jezika.

Leksik je u novije vrijeme obogaćen i više pod utjecajem standardnog jezika. Utjecaji hrvatskoga standardnog jezika najuočljiviji su u glagolskome pridjevu radnome, zatim u ozvučenju dočetnih suglasnika u riječi, pojavi spiranta x i (i)jekavskoga refleksa jata, te pojavi infinitiva koji inače u govoru Letnice ne postoji.

7. ZAKLJUČAK

Janjevo je, kao i Letnica, predviđeno kao punkt (odabrani mjesni govor u mreži) Hrvatskoga jezičnog atlasa. Govor Letnice kao i govor Janjeva se akcentuacijom, deklinacijskim sustavom, pa i refleksom jata izdvaja iz torlačkog narječja, no s druge strane karakteristike (u prvom redu balkanizmi) ukazuju na bliskost s ostalim srpskim torlačkim govorima. Stanje u vokalizmu i konsonantizmu gotovo je jednako. Akcentuacija pak ukazuje na različitost. Govor Letnice sačuvao je dva silazna naglasaka, dugi i kratki te ekspiratorni, janjevački je pak govor, s obzirom na dosadašnja istraživanja, gotovo izgubio opreku po kvantiteti.

Ono što treba izdvojiti kao različitost u morfologiji ovih govora je osobitost koju čuva samo govor Letnice (čuvanje nastavka -u, u prvom licu jednine prezenta, *kažu, napravu*; dativ imenica ženskog roda na -amima, treće lice množine s nastavkom -ev) i osobitost govora Janjeva (ženski roda množine na -ima: *kravima*, čuvanje postpozitivne uporaba pokazne zamjenice, nastavak za treće lice množine -iju, *vidiju*).

Današnje stanje ovih govora jest različito u starijih i mlađih govornika. Stariji govornici čuvaju izvorni govor, čuvaju lekseme koji polako prelaze u mlađih govornika u pasivni leksik. Mlađa generacija susreće se s drugim idiomima u Hrvatskoj, a to su narodni govori s kojima dolaze u dodir u mjestu stanovanja te hrvatskim književnim, standardnim jezikom.

8. LITERATURA

- Dalibor Brozović, Pavle Ivić: *Jezik, Srpskohrvatski/Hrvatskosrpski, Hrvatski ili Srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb 1988.
- Josip Lisac: *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
- Miloš Okuka: *Srpski dijalekti*, SKD Prosvjeta, Zagreb 2008.
- Nikola Čolak–Ive Mažuran: *Janjevo. Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu.*, Udruga „Janjevo“ – Zagreb, Zagreb, 2000.
- Ranko Matasović, Što je srednjojužnoslavenski?, *Jezik*, 3, Zagreb, 2011.
- Stjepan Krsić: *Počelo je u Rimu - katolička obnova i normiranje hrvatskog jezika u XVII. stoljeću*, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 2009.

Članci:

- Mijo Lončarić: *Govor Janjeva*, *Croatia et Slavica Iadertina*, Vol.8/2 No.8. Ožujak 2013. (str. 340-342), Hrčak, portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, (<http://hrcak.srce.hr/98572>, 20. 7. 2017.)
- Stipe Kekez: *Govor Janjevaca doseljenih u Zagreb migracijama devedesetih godina 20. stoljeća*, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, No.15 Siječanj 2010., Hrčak, portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=212734&lang=hr, 20. 7. 2017.)

Web izvor:

- Frok Zefi, *Župa Letnica*, Zajednica Kosovskih Hrvata "Letnica", (<http://zkhletnica.com/monografija/>)

9. PRILOZI

Transkripcije zvučnih zapisa

Letnički govor 1

Bíli, gočiêvi lùpali. Svirâjke svîrale. - Özbiljno.- Na kôna. Pa miêne, ka(d) sam se já udávala imája jèn kôn, Ôpasan, visók. Pa kad trëba, zvàlo se to, teslîmeš, ideš òvako, kad iskôčiš od dvòrište do, koje sag na cëstu, od naše dvòrište do na cëstu. I trëba da stâneš i pöse prètelji se rukûjev. Na ováj svět ti gù dàm na tãj ti gù trážu, krv möja ösveta, òváj, tvòja, òvå, ösveta. Têko nêkako. I pöse vika, i pöse kad trëba da, a svè (držiš) glâvu savivenu ti, vako, mâvez, kîte, Žêrdani, grlice, svè òvako sêdev. E ko mé snîma? I pöse, znâš što, i pöse òni udàrev te s nêko kâpče otrág kad se prètelji îzgrl'ev. Na ováj svět ti gù dàm, na tãj ti gù trážu. Tvòja krv möja, möja krv tvòja ôdmena. I pol'ubev se, zágrl'ev se. Kad se pretèl'i zágrl'ev i pöse pükni pištòl' i pûška. Bam-bam-bam, i ti òvako çiniš. I kad sam já tako çí(n)ila pûška pükla, pa, kôn rípi, pêt müža më drža da ne pädnu od kôna pa dôl'e. Pêt su gâ držal'i. Çe pädne neviêsta, çe pädne neviêsta! Kuku! Tako (j)e bíla svädba. E, sâg drükše, öde nêma ni. A sirâjka svîri au-au-u, gôç: bom-bam-bam, vrti se, ökolo nâkolo i kliêçi, kliêçi, udàra, udàra. -A, fêšta, de bíla fêšta?- Po kùce, po sôbe, tako bi bíla fêšta. De bi bíla? -A šàtori nîsu bíli?- Kâkvi šàtori. Pa nâdvor stol'ice kad nêma kíša da, po nêke viêlike, mâle. Seljâčka svädba be,ej kuku. A ne koko sâga. Al'i, naše su bil'e svädbe l'îêpe. Pa naše svädbe çëtri dâna. U subôtu, stâvljav se mešíl'e, obûcev se, miësi se pogáça. Pëvav pêsme, u subôtu. U neðiêl'u çëka goçevîja, dolâzi u tri sâti, îdemo na mîsu u mešíl'e. Obûcev se i çëka(u)v pöse obûcene. Crvéne, òne mâveze, òne bôçe, krätke òtrág, bôçe napréd. I çëka(u)v goçevîju, i kad dôðe goçovîja, òn svîri u-u, svîri -u-u u dvòrište kad ulâzi, viiu, òvako sa(s) svirâjku i udàra, udàra, udàra. I òvako çini kad udàra gôç, glè(j) ovako çini: bam-bam-bam-bam. I da iskôçi gâzda. Gâzda tújke, no da iskôçi prèd néa da (m)u da päre. I pöse òne îgrav. Kója je, jen, prva îgra s po(g)âçu, diëvôjka, a pöse žiêne îgrav sas frnáak, nakîcen

sas cviêće, òkolo nàkolo, trèća ìgra sas rakiju, četvrta sas rûke. I tako se čeka gočevîja. Gočevîja se vřti, vřti, udara dok mù dävau(v) päre kad ne pa se smřri. A prvi püt kad uläzi on se vřti u najvêće, sì(v)ri s(v)irâjku u najvêće. -A ste išl'i u crkvu ònda?- E pa čiêkaj säg. U niêdël'u se ìzigramo od tři säti do nôću, do dvänes säti, udarånje. Pa, e ùjutru se dízav da ìdev na viëncãáne. Ìsprate gi gočovîje i sèdi pöse kod gäzde de je. Ìsprate gi, do tû de se ìspraća, znësh, nãmi ni bílo na řib miêsto, tako. Ko od òde da té isprãti do trgôvine. Tû je bílo kôlo za igrånje, do tûj te isprãti, izìgrav, izìgrav. Krèneu(v), na viëncãáne i sèdi gočevîja, pí(j)e. Kad trèba da döev, on se odmorija, sprèma se, kad trèba da nagnã od viëncãáne ma svřri òn u najvêće, brãte mil'i. Svãki ìde u svou kûću, kûj se viëncãaja. E pöse ìdeu(v) po niêvestu, a kad döže mladožèna, ováj što trèba da se žèni, od viëncãáne, ma òn bíje brãte mil'i. Kl'ièçi prèd nêga, svřri svirâjka, da me oglune svirâjka, gočevîja. Lìèļe što (j)e bílo. A òde nèma tò. Óde ìma òváj, òvi tamburãši, kò gi vřkav, e tako nêkako što znãm. E tako su bil'i. E pöse, znãš što? Pöse tò ìdev, znãš, ti, u ponèdel'ak na viëncãáne ùjutru i pöse, é(e) çueš säg. I pöse kad döev od viëncãáne ìsto tako pričèkaju, ìgraju, ìgraju, i pöse jêdeu(v), svi jêdeu, odmòriu, i neviêsta nastãvi da plãče od jednóga do drügoga svóe blížno, o(d) čiçe, ùjci, prijatèl'ice ako ìma, uhuhu-uhuhu. Prènkova kûća mi se smřj, de da òti(ń)u daléko. Tako. Mì smo bili dvè svã(d)be kad sam se já udãvala. Žinka Břtinu, gu dovèdoše od Vrnãvkolo, svãj se nãrod nãsipa döl'e kod móe pösl'e. Ovãko smo ti igrãl'e, Žinka, kòe trgôvina säg što gl'eãmo òde, òde bíla po gôre, evo gi, dovèdoše gu Žèkini, kãže, Žinku za Mari(j)ãna, aj säg (é)e ìdemo Vërku döl'e da gle(d)ãmo. Prvi mäj, prãznik svè, nãrod dõma, (o)d pôso, držãvni prãznik. Lìèļe kad se döže nãrod dõlië, kad se nãvre, móima u dvõrište. Lìèļe, s(a) e (l)eãmo ví(k)aVërku, ko (é)e se Vërka udãva. Dovièli mi vièlikoga kõna, da mè utièpa kõn. Dìl'kinoga, i pösl'ije çò/(e)tri Dìl'kinoga svèkra su ga dřžali, sìnovi, tòga kõna. Da me utièpa kad počèv pùške da pùcau, pištòl', pùške, pùške, da. E tako, na ováj svièt ti gu dävam, na tãj ti gu trãžu. Kò(j)e tvòj pünac da vřka nãšemu òcu, prìkane na ováj svièt ti gu dävam na tãj ti gu trãžu. Mòja křv, tvòja

òdmena, a mòja je krìv. Táko se vùkalo u Kòsovo. I pòse, u ponedènik, ìgra(j)u, ìgrau svè. Nievèsta plàče, plàče. Tàmo se sprèmau svätovi, svätovi, dok ne gu ùzneu. I kad gu ùzneu u ponedènik u trì sàti, u čètri òni gu vòdeu(v) pòsl'e. Kad gu vòdiv dòma, ček u ûtorak na plàdne gočovija ìde za dòma. Čètri dàna svädbe, e táko e bìla nàša svädba. Čètri dàna.

Letnički govor 2

E kad smo bìli po Kòsovo, u šumu smo živièli, cřkva (j)e bìla sät vrième najviše doļièko od nàs. Mi bi se sakùpili, žièene, dièca, svè, d(a) ìdemo na misu. Pièški smo išli sät i po, a jà òsmoro djèce sam ròdila, òsam diècu. Po čètri kila i šièsto gràma sam gi rodila diècu vièlike i pièški sam išla sät i po do cřkve da dòu na misu da ìžu. Pièški sam išla sät vrèmena da ga nòsim kod dòktora da se lièçi kad se diète málo razbòli, u rùke svè. Vrnùlo, pèlo, kùša, snièg, ja svè táko sam ga nosila u rùke. Pa glèdam de ìma lád da sèdnu da òdmoru. Pièške i pièške. E pa àve nòge žel'èzne nèsu, no, táko se pàtna, bìla je pàtna vèlika. -A nìje bìlo àuto nèki?- Nìje imálo àuto, nìje imà àsfalt-pùt. Tùcani pùt. Kàmen pòviše, i táko da ìdeš pièški sät i po to e tièško, sàmo èto, táko se živelo, táko naprièd. Štò će ràdimo. Pa nièsmo imàli dòktora blìzo ìsto, sät i po i kod dòktora da se l'ièçimo smo išli, svè pièški. Pa táko smo nosili na l'ièça dřva da se grèemo za zìmu, sve pièški. Smo ràdili pol'oprìvrede, svè rùčno, sàs matike, sàs lapáte, sàs vùle, a vi sàg ìmate ùviète sviè i pa vùkate tièško se živiè od debèl'e ùviète, a mì kàko smo pròšli. Òsmoro dièce, nìko pòmoç nèma da mi prùži što mòa snàga ostála sve rùčno što se ràdilo, što se odilo pièški, Ó/(a)ve rùke nièsu od čelika, nièsu žel'èzne, no su sviè kòske, veç kad popùca(v) nèki dän od ùmora.